

Esquemes i resums d'història d'Espanya

Alguns aspectes de la Guerra Civil

Sobre els orígens de la Guerra Civil Espanyola

El 18 de juliol de 1936, una sublevació militar contra la República, parcialment fracassada en aquell moment, donà origen a una guerra civil de tres anys. La Guerra Civil Espanyola ha estat qualificada com el conflicte més sagnant de la història d'Espanya, i també com el preludi de la II Guerra Mundial, davant la indiferència dels països democràtics i la participació activa dels règims feixista i nazi.

Segons la interpretació de molts historiadors, els seus orígens s'han de cercar en la no acceptació, per part d'influents sectors, de les reformes endegades durant el bienni 1931-33. Pocs dubten que fos necessari reforçar un país que duia un gran endarreriment econòmic i polític, amb una secular i injusta distribució de la terra -les desamortitzacions varen contribuir a reforçar el latifundisme allà on ja n'hi havia- amb un atur agrari estructural i zones que passaven fam.

L'oposició fou especialment forta contra la Llei Agrària, però també vers la concessió dels estatuts d'autonomia, singularment el de Catalunya, que fou incomprès fora d'ella i vist com una via cap a l'independentisme.

Sembla, doncs clar, que alguns sectors socials espanyols van preferir un cop d'estat i una guerra civil, abans que acceptar un seguit de canvis. Alguns historiadors, però, crítics amb la República, creuen que bona part dels partits i sindicats d'esquerra no acceptaven cap altra república que no fos d'esquerra.

Entre febrer i juliol de 1936, varen morir 350 persones en diversos atemptats i desordres. L'assassinat de Calvo Sotelo, sembla que per forces de l'ordre públic, en venjança per la mort del tinent Castillo, va acabar de donar una imatge d'arbitrarietat i descontrol.

Però és evident que res justifica iniciar una guerra civil, que ocasionà mil.lers de víctimes, no tan sols en el combat, sino en la repressió. P. Preston explica a "L'holocaust espanyol" : *"Aquest llibre ha costat anys d'esforços. La crueltat gratuïta que s'hi descriu ha fet que resultés extremadament dolorós d'escriure"*. (pag. 837)

Un fet poc comentat per la historiografia actual, però que Preston documenta bé a "L'holocaust espanyol" és l'existència en determinats medis escrits d'una campanya que parlava d'una conspiració del judaïsme, el comunisme i la maçoneria (i) contra Espanya, conspiració evidentment falsa, però que sembla que va ser creguda per molts. (Vegeu el capítol "Teòrics de l'extermini", pags. 75-103).

S'ha de tenir en compte també el context internacional en que es va desenvolupar el conflicte, l'auge del nazisme i del feixisme abans de la II Guerra Mundial, i també l'esperança d'una part del moviment obrer europeu que havia despertat la Revolució Soviètica -esperança per alguns, temor per altres- però es desconeixia la realitat de l'URSS amb la sagnant dictadura de Stalin.

No hem d'oblidar també, la tradició de cops d'estat militars i *pronunciamientos*, que s'havien succeït des del segle XIX, incloent també tres guerres civils més, les Guerres Carlines. Aquesta intervenció militar en la vida política és que Payne anomena *pretorianisme*.

El cert és que, després de la victòria a les urnes del Front Popular a Espanya, el febrer de 1936, la conspiració contra el govern estava en marxa; consistiria en una sublevació de les casernes i la proclamació de l'estat de guerra.

Destacats civils estaven darrera aquests fets, el director militar de l'alçament era el general Mola, si bé posteriorment Franco en va agafar el comandament.

BIBLIOGRAFIA

Paul PRESTON, *La Guerra Civil española*. Debate, 2006.

Paul PRESTON, *L'holocaust espanyol. Odi i extermini durant la Guerra Civil i després*. Base, 2011

Stanley G. PAYNE, *El régimen de Franco*, Alianza Editorial, 1987

Hugh THOMAS, *La Guerra Civil española*. Grijalbo, 1978

La Guerra Civil Espanyola: Diferències entre els dos bàndols

"Se tendrá en cuenta que la acción ha de ser en extremo violenta, de modo que se reduzca lo antes posible a un enemigo fuerte y bien organizado. Desde luego, serán encarcelados los dirigentes de los partidos políticos, sociedades y sindicatos desafectos al movimiento y se les aplicará castigos ejemplares para estrangular los movimientos de rebeldía y huelga." **Circular del General Mola als seus subordinats, juliol de 1936.**

"Ni rendimientos, ni abrazos de Vergara, ni pactos ni nada que no sea la victoria aplastante y definitiva. Después, si el pueblo lo pide, habrá piedad para los equivocados, pero para los que alentaron a sabiendas una guerra de infamia, crueldad y traición, para esos, jamás. Antes que la justicia de la Historia, la nuestra, la de los patriotas, que ha de ser inmediata y rápida- De todo eso responderemos nosotros con nuestro honor y, si es preciso, con nuestras vidas." **Al·locució radiada del general Mola, juliol de 1936.**

"En el transcurso del meu segon dia en la caserna, va començar el que paradoxalment es coneixia com a "instrucció". D'entrada van tenir lloc escenes de gran confusió. Els reclutes eren, en la seva major part, joves de setze o disset anys, procedents dels barris pobres de Barcelona, plens d'ardor revolucionari, però completament ignorants del que significava una guerra. Resultava impossible aconseguir que es possessin en fila. La disciplina no existia; si a un home no li agradava una ordre, s'avançava i discutia de manera violenta amb l'oficial. El tinent que ens instruïa era un home jove, robust i de rostre viu i agradable. Havia format part de l'exèrcit i les seves maneres i un uniforme elegant feien que conservés l'aspecte d'un oficial de carrera. Resulta curiós que fos un socialista sincer i convençut. Insistia, encara més que els soldats, en una completa igualtat social entre tots els graus. Recordo la seva sorpresa quan un recluta es va dirigir a ell anomenant-lo senyor. Què! Senyor! Qui em diu senyor? Potser no som tots camarades? No crec que tot això li facilités la seva tasca.

En realitat, els novells reclutes, no rebien cap ensinistrament militar que els pogués servir d'alguna cosa. (...)En aquesta època jo ignorava que el motiu d'aquesta situació absurda era la total carència d'armes. A les milícies del POUM, la manca de fusells eren tan desesperant, que les tropes acabades d'arribar no disposaven més que desls fusells emprats fins aquell moment per les tropes a qui rellevaven." **George Orwell, Homenatge a Catalunya.**

Aquest text de George Orwell (1) que va lluitar com a voluntari a la Guerra Civil Espanyola, mostra la penúria de mitjans i els trets dels que lluitaven en el bàndol republicà. Es un bon exemple de les diferències entre ambdós bàndols, i que expliquen en part -en part- la derrota de la República.

A començaments de la guerra, les forces semblaven equilibrades, i fins i tot se li podia atribuir un lleuger avantatge a la República, ja que controlava les zones de major pes demogràfic, més recursos minerals i més industrialitzades. També és veritat que els rebels gaudien del control de les zones de major producció agrària.

No obstant, de manera progressiva, l'avantatge es va anar inclinat dels sublevats. Els historiadors han donat les possibles raons.

La primera raó que es dona és la manca d'ajuda militar que va rebre la República, des que els estats democràtics-llegiu Gran Bretanya i França- varen acordar no intervenir a la guerra; aquesta "no intervenció" s'estenia a ambdós bàndols, però el cert és que el bàndol de Franco va rebre abundant ajuda en armes i també el efectius, per part de Mussolini i Hitler; sense anar més lluny, l'aviació italiana va permetre el pas de l'estret de Gibraltar per part de l'exèrcit del Marroc, ja que la marina i l'aviació no s'havien sumat a l'alçament. També la marina italiana va impedir eficaçment l'arribada d'ajuda soviètica a la República.

Aquí podem posar un matís. L'historiador Payne no creu que l'ajut material a la República fos tan insignificant, creu que fou important, per exemple l'arribada de tancs i avions soviètics (El règimen de Franco, pags. 168 i 169), i que el nombre d'avions rebuts fou molt similar per ambdós parts. Però una cosa és la capacitat i l'altra l'efectivitat (El règimen de Franco, pag. 169 i 170), i el bàndol rebel fou notablement més efectiu i estava millor preparat. A més, la marxa lenta de la guerra li permetia eliminar físicament tota oposició a reraguarda.

Ni l'ajuda alemanya i italiana al bàndol rebel, ni la soviètica a la república foren gratuïtes: El govern de Franco va enviar aliments i minerals a Alemanya durant la II Guerra Mundial, i el govern de la república espanyola va pagar Stalin amb les reserves d'or del banc d'Espanya.

Per què estava més preparat el bàndol rebel? Tenia un comandament únic, exercit per Franco amb mà de ferro, i no discutit. Tenia un exèrcit més professional i va realitzar diverses llesves. La República va patir la divisió, tant el el camp militar -i això resulta fatal en temps de guerra- com en el polític. No hem d'oblidar la coneguda dicotomia de la zona republicana: "Guanyar la guerra abans que fer la revolució" o fer la revolució mentre es fa la guerra (com creien els anarquistes i el POUM). No és que a la República li faltessin militars professionals, però la part de l'exèrcit que li va restar lleial, va acabar dissolta i substituïda per milícies i després ja per l'anomenat Exèrcit Popular. Aquí hi ha una incògnita que els historiadors sempre han debatut: van fer bé els governs de la República i de la Generalitat en donar armes als partits? Podien triar? Sigui com sigui, aquesta cessió de poder va ajudar al caos posterior, afegint-s'hi la repressió a reraguarda que van practicar escamots com els de la FAI.

No oblidem, en els actius de la República, els voluntaris de les Brigades Internacionals, provinents de diversos països, però que al final varen ser llicenciats, precisament per complir la política de "no intervenció".

La Revolució en marxa a la zona republicana és un tema important; va llevar a la República el suport de les classes mitjanes i de moltes persones d'idees moderades, però en principi lleials a un règim democràtic. Molta gent va assabentar-se de les matances de religiosos. Abans d'esclatar la guerra, ja el país estava profundament dividit: no hem d'oblidar que la victòria del Front Popular va ésser per la mínima: 4.654.116 vots contra 4.503.524, malgrat la notable diferència d'escons (278 i 124, respectivament, més 51 del centre (aquest darrer, amb 526.615 vots).

Les potències democràtiques s'inhibiren davant la política nazi: persecució als jueus, rearme

alemany, intervenció en la guerra d'Espanya, annexió d'Àustria, dels Sudets, de Txecoslovàquia...Aquesta inhibició va estar causada en un principi pel desig de no endegar un enfrontament amb Alemanya, pel qual no estaven preparats i que tampoc hagués estat comprès per les poblacions d'aquests països, però també perquè consideraven Hitler un possible aliat contra l'URSS, i en el cas espanyol, possiblement temien una revolució d'esquerres a la Península Ibèrica.

Quan Juan Negrín president del govern, va tenir notícia de la signatura del pacte de Munic (1938), va exclamar, en un discurs: "Que Déu em guardi dels meus amics, que dels meus enemics me'n guardo jo".

(1) Recordem que Orwell és també autor d'un llibre *1984* (escrit el 1948), on retrata una societat totalitària, sota de vigilància del "Gran Germà", així com de "Rebel·lió a la Granja".

BIBLIOGRAFIA

Paul PRESTON, *La Guerra Civil Española*. Debate, 2006

Paul PRESTON, *Franco*. Grijalbo, 1994.

Paul PRESTON, *L'holocaust espanyol. Odi i extermini durant la guerra civil i després*. Base, 2011

Stanley G. Payne, *El régimen de Franco*. Alianza Editorial, 1987

Goerge ORWELL, *Homenaje a Cataluña*. El País. Clásicos del siglo XX, 2003

Arthur KOESTLER, *Diálogos con la muerte. Un testamento español*. Amaranto, 2004. Primera edició en llengua anglesa: 1937

Georges BERNANOS, *Els grans cementiris sota la lluna*. La Magrana, 2009.

Imatge: Platges de Sa Punta de n'Amer; on es va produir el desembarcament de Bayo: "Llegó nuestra motora a tierra y un soldado mío quiso tener la atención de desembarcar primero para ayudarme a bajar a la playa rocosa dándome la mano.

"No, le dije, quiero tener el honor, la satisfacción y la inmensa alegría de que sean mis pies los que toquen primero tierra mallorquina en este desembarco" y me lancé al agua, llegándome ésta hasta más arriba de la cintura.

Seguí hacia tierra y segundos después los que iban en aquella lancha desembarcaron conmigo y tomamos posesión en nombre de la República Española del famoso cabo de Punta Amer". Alberto BAYO, Mi desembarco en Mallorca.

"En toda guerra, cuando las cosas van viento en popa, y ruedan con soltura y sin dificultad, el jefe no encuentra más que facilidades para todo; pero si supiera el lector la cantidad de montañas de energía que es preciso tener para dominar, y mandar una columna de la categoría de la de Baleares, con tanto partido político diferente, con tanta opinión encontrada y con olvido absoluto y completo de los gobernantes de Madrid, que por no haber organizado ellos esa operación y sí la Generalidad, creyeron que era conveniente boicotearla o por lo menos, para no ser tan crudos o quizás injustos en nuestra apreciación, no ayudarla!" Alberto BAYO, Mi desembarco en Mallorca.

"Els arrestaven cada vespre als llogarets perduts, a l'hora en que partien del camp, partien cap al darrer viatge, amb la camisa aferrada a les espatlles a causa de la suor, amb els braços encara plens del treball de la jornada, deixant la sopa servida sobre la taula i una dona que arriba massa tard al llindar del jardí, tota sufocada, amb el boliquet ben pitjat dins el mocador." Georges BERNANOS, Els grans cementiris sota la lluna.

El desembarcament d'una columna de milicians comandats pel capità Albert Bayo a l'est de l'illa de Mallorca, els mesos d'agost i setembre de 1936 -després que es recuperessin Formentera i Eivissa per la República- és un dels episodis més coneguts, dramàtics i discutits de la Guerra Civil Espanyola.

Considerat com una aventura per alguns, en canvi per altres l'abandonament del projecte constituí una equivocació tràgica que determinà el signe de la guerra, en abandonar Mallorca a l'aviació italiana.

El propi Albert Bayo Giroud (1892-1967) va escriure unes memòries "Mi desembarco en Mallorca" per explicar i justificar una acció que ell mateix havia preparat acuradament, malgrat que els detalls de l'empresa varen sortir publicats abans del seu començament a la premsa, trencant el secret tan necessari a tota estratègia militar. Bayo es lamenta al llarg de totes les seves memòries de la manca d'unitat i de disciplina que patí la República en el transcurs de la guerra.

En iniciar-se la guerra, Mallorca i les Pitiüesses havien quedat des del primer dia en mans dels rebels, després que el general Goded proclamés l'estat de guerra; no així Menorca.

La Dra. Manuela Aroca Mohedano, en l'estudi introductori a les memòries traça una interessantíssima biografia del capità Bayo, un militar professional que fou un dels pioners de l'aviació a Espanya; expulsat a causa d'una brega (a espasa!), ingressà a la Legió. Quan va esclatar la sublevació del 18 de juliol, va declarar la seva total lleialtat a la República, i passà a comandar milicians i soldats. Es descriu a si mateix com un estratega minuciós, però a qui els diversos governs i comitès no paren de posar "pals a les rodes" en contra d'una bona estratègia militar. No hi ha dubte que tenia que ser difícil dirigir en aquelles condicions. La impressió que ens queda després de llegir-lo és la d'un home capacitat i humà, apassionat pels seus ideals, però profundament decebut dels polítics i dels partits.

Les illes de Mallorca i les Pitiüesses, havien quedat en mans dels rebels des del primer dia, després

que el general Goded -afusellat després a Barcelona, a la que havia anat a fer-se càrrec d'una sublevació allà fracassada- proclamés l'estat de guerra a l'arxipèlag. no obstant Menorca resistí en el bàndol republicà. L'aviació republicana començà el bombardeig de Mallorca.

El dos d'agost de 1936, una columna de milicians dirigits pel capità Bayo, es dirigí a Menorca, com a pas previ per la presa de Mallorca. Maó fou establert com a quarter general de l'operació. Es tractava d'un pla aprovat per la Generalitat, sobre el que el govern de Madrid no va dir res. El 7 d'agost, unes milícies vingudes de València, sota el comandament de Manuel Uribarri, va prendre l'illa de Formentera. Al dia següent la columna barcelonina de Bayo desembarcava a Eivissa, on alliberà uns presos, entre els que es trobava el poeta Rafael Alberti i la seva esposa Maria Teresa León. Segons ens diu, els alliberadors varen ser rebuts amb entusiasme per la població.

Posteriorment Bayo es dirigí a l'illa de Cabrera, on intentà convèncer un grup de milicians anarquistes perquè fessin una maniobra de distracció a l'illa Dragonera, a l'oest de Mallorca, mentre ell i els seus desembarcaven a l'altre costat, més desprotegit. Els anarquistes de Cabrera s'hi negaren, però decidiren actuar pel seu compte i desembarcaren a Cala Mandia i Cala Anguila abans que Bayo ho fes a la punta de N'Amer. No cal dir la irritació que causà aquest fet en el capità, considerant-lo una errada estratègica i una greu falta disciplinària.

El dia 16 d'agost desembarcaren finalment les tropes de Bayo a Sa Punta de N'Amer, amb el suport d'alguns vaixells de guerra i submarins. Les milícies controlaren un arc que anava des del nord de N'Amer fins a Portocristo, que fou "rebatejat" amb el nom de Porto Rojo; no obstant l'operació no s'arribà a endinsar més de 7 quilòmetres cap a l'interior. Parla Bayo de "petites conquestes" quotidianes, però també de la seva sol·licitud desesperada de més reforços i material bèl·lic. El cert és que no tant sols no arribaren els reforços necessaris, sino que se li va exigir que retornés mil.lers de fusells "per ésser més necessaris en altres fronts".

Les baixes foren importants, i Bayo narra amb tristesa l'afusellament dels milicians que queien presoners per part dels rebels. Els cossos eren cremats; el capità explica el cas extraordinari i dramàtic d'un milicià que se salva d'un afusellament i del tret de gràcia, i que encara aconseguí escapar i retornar a les seves línies, on Bayo el va fer el seu ajudant personal.

Als atacs dels sublevats que controlaven l'illa, s'ha d'afegir ara un nou i terrible perill: el bombardeig de l'aviació italiana de Mussolini.

Finalment, amb gran desesperació per la seva el govern de la República va ordenar a Bayo abandonar l'illa de Mallorca i les Balears: ell sempre creurà que es va tractar d'una greu errada estratègica que li costà a la República la guerra, però no sabem si es tracta realment d'una errada o que el govern de Madrid ho considerarà una posició indefensible. La retirada va venir precedida d'un article de premsa contrari a la intervenció, signat pel socialista Indalecio Prieto, que causà una gran indignació a Bayo i desmoralitzà les tropes; pocs dies després, Prieto fou nomenat ministre de Marina i de l'Aire. Com a militar professional que era, acatà l'ordre, i no va criticar el ministre fins a la redacció de les memòries en un moment relativament tranquil del seu exili. La retirada va tenir lloc el dia 4 de setembre. Bayo afirma que no va restar cap dels seus soldats a l'illa, però sembla que no va ser així; alguns homes i dones hi van quedar atrapats, entre ells cinc infermeres, que foren afusellades a Manacor, i un aviador txec.

En tornar a Barcelona, Bayo va haver de donar comptes de la seva retirada, tot i que l'ordre havia vingut del govern de Madrid. Sol·licità i li va ser concedit, anar a Madrid amb una columna del PSUC, columna que ell considerarà més disciplinada. Va arribar a ser ajudant de Prieto i concebí un pla de guerrilles per atacar l'exèrcit franquista, pla novament rebutjat per Prieto.

Acabada la guerra, Albert Bayo i la seva família s'exiliaren a Cuba (ell era cubà de naixement, nascut quan Cuba era colònia espanyola, i la seva mare era cubana). Va viure també a Mèxic i va emprendre diversos negocis, però havia nascut per la batalla, i es dedicà a entrenar guerrilles a

Nicaràgua, Costa Rica, Guatemala...i a Cuba, cridat per Fidel Castro, ja abans de la revolució. A Cuba va morir l'any 1967, essent enterrat com un heroi nacional.

Mallorca, després del desembarcament de Bayo, es convertí en la plataforma de l'aviació italiana, que bombardejà Barcelona i la costa mediterrània. L'aventurer feixista italià Arconovaldo Bonacorsi, conegut com a "Comte Rossi" arribà a exercir un notable domini sobre la illa, mitjançant el seus "Dragones de la Muerte". La Repressió es va endurir notablement. Paul Preston a *L'holocaust espanyol*, compta 2300 víctimes de la repressió franquista a les Balears i 323 de la repressió republicana; citem entre les víctimes conegudes, l'alcalde de Palma, Emili Darder, o el de Manacor, Antoni Amer. Menorca restà en la zona republicana fins gairebé el final de la guerra, i molts menorquins fugiren en un vaixell britànic per escapar de la sagnant venjança.

BIBLIOGRAFIA:

Alberto BAYO, *Mi desembarco en Mallorca*. Estudi introductor de la Dra. Manuela Aroca Mohedano. Miquel Font editor, 2010.

Georges BERNANOS, *Els grans cementiris sota la lluna*. La Magrana, 2009

Paul PRESTON, *L'holocaust espanyol. Odi i extermini durant la guerra civil i després*. Base, 2011.

Albert Vigoleis THELEN, *La isla del segundo rostro*, Anagrama, 2006

Antoni TUGORES, *El batle Antoni Amer "Garanya" (1882-1936). La història robada*. Documenta Balear, 2004.

Antoni TUGORES, *Manacor. La guerra a casa*. Documenta Balear, 2006.

Antoni TUGORES, *Víctimes invisibles. La repressió de la dona durant la Guerra Civil i el franquisme a Mallorca*. Edició de Cèlia Nadal, 2011.

Sobre les conseqüències de la Guerra Civil Espanyola

La conseqüència més greu de la Guerra Civil Espanyola és, sens dubte, la pèrdua de vides humanes, no tan sols en combat, sino víctimes de la repressió, i amb el correlatiu del dolor pels que sobrevisqueren. Cenyint-nos a la fredor de les estadístiques, las xifres exactes han estat abastament discutides. Els germans Salas Larrazábal, Ramón i Jesús, han calculat, el primer 120.000 morts espanyols en combat, 25.000 estrangers, 15.000 civils morts per accions militars i 108.000 executats durant la guerra als que s'han d'afegir 23.000 executats en la postguerra (Citat per S.G. Payne, pag. 231).

Jesús Salas ha estimat 10.000 execucions en ambdós bàndols, dels que 40.000 serien en la zona franquista i 60.000 en la zona republicana; els morts en combat serien 158.000 en total. (cita per S.G Payne, pag. 232). En la seva biografia de Franco, Stanley G. Payne i Jesús Palacios calculen en 334.000 víctimes durant la guerra i unes 200 0 300.000 persones mortes en la postguerra, a causa de ferides, malalties, etc. (vegeu "Franco", pag. 253).

Les xifres anteriors d'execucions per represàlies, queden molt per davall de les que dona Paul

Preston a *L'holocaust espanyol*, holocaust en minúscula per distingir-lo de l'Holocaust del poble jueu. Les xifres que dona s'apropen als 177.000 executats abans i després de la guerra: 127.631 executats pels franquistes i 49.272 executats pels republicans (pag. 853). A Andalusia, Preston comptabilitza 47.399 víctimes de la repressió franquista. Payne i Palacios parlen d'uns 56.000 víctimes de la repressió en la zona republicana i 80.000 en la rebel ("Franco", pàg. 258). Però les xifres no donen idea de la crueltat de la repressió, fins al punt que l'autor explica que escriure el llibre ha estat duríssim per la gran quantitat de crueltat gratuïta que s'hi descriu (pag. 837).

És necessari dir, abans de tot, que la immensa majoria dels executats eren totalment innocents; resulta doncs absurd fer-hi distincions; sens dubte tenen més reponsabilitats els qui iniciaren la guerra. No es pot parlar de víctimes "franquistes" o víctimes "republicanes", ja que varen morir amb qualsevol pretext, des de les idees que poguessin tenir, ser sospitosos de connivència amb l'enemic o senzillament per enveja o revenja.

S'ha descrit la repressió a la zona republicana com incontrolada, per escamots (les "passejades"), especialment anarquistes, i la repressió a la zona franquista com a sistemàtica, feta per les autoritats, però això és cert fins a cert punt, ja que si llegim els detalls, veurem que també hi havia "incontrolats" a la zona rebel i en canvi molts responsables de la repressió a la zona republicana tenien una seu més o menys oficial i les autoritats del govern espanyol o de la Generalitat -tret d'excepcions- coneixien les seves activitats; un altre fet, força debatut, és si, tal com van anar els esdeveniments, els governs podien fer-hi res, o hi podien fer més o menys.

El que està clar és que la llarga durada de la guerra va permetre al bàndol sublevat liquidar físicament a tots aquells que se'ls poguessin oposar en el futur, i terroritzar als que quedessin vius. Les escenes de matances que descriu Paul Preston són indescriptibles.

Als morts en combat o per la repressió, s'han d'afegir els que varen morir per enfermetats o fam en la guerra i la postguerra, els empresonats, els exiliats i fins i tot els que moririen posteriorment en camps d'extermini nazis. Una gran massa d'exiliats va anar a parar a camps de concentració francesos, i molts dels exiliats varen tornar a Espanya, altres varen anar a Mèxic, amb la col.laboració activa i acollidora del govern mexicà, o a d'altres països americans.

El 9 de febrer de 1939 es va dictar la *Ley de Responsabilidades políticas*, que castigava amb diverses penes, i amb caràcter retroactiu (fet que va en contra de la lògica del dret penal) des de l'1 d'octubre de 1934, la pertinència a partits polítics revolucionaris, liberals d'esquerres, maçons, o a dirigents sindicals. Aquesta llei es va complementar l'1 de març de 1940 amb la *Ley para la supresión de la masonería y el comunismo*.

La cultura i les llengües diferents al castellà, com el català varen ser totalment prohibides, només amb el temps es va anar arribar a una certa "tolerància".

Una altra conseqüència de la guerra fou el retrocés en el nivell de vida i els drets socials conquerits, a més de la destrucció del teixit industrial i l'endeutament i la pèrdua de reserves d'or del Banc d'Espanya. L'esclat de la II Guerra Mundial no va fer més que agreujar la situació.

No deixem tampoc de banda les conseqüències morals, la por per part de molts i la divisió del país durant dècades.

"Que pequeño eras, pequeño campesino andaluz, con esos suaves ojos azules ligeramente prominentes, los ojos de los pobres y de los humildes; este libro está dedicado a ti ¿Qué bien te podrá hacer? No podrías ni leerlo ni siquiera aunque todavía vivieras. Te han fusilado por eso: porque tuviste la imprudencia de querer aprender a leer. Tú y algunos millones de hombres como tu, que habíais tomado vuestros viejos fusiles para defender un orden nuevo que tal vez algún día os habría enseñado a leer." Arthur KOESTLER. *Diálogo con la muerte. Un testamento español*. (pags. 212-213).

BIBLIOGRAFIA

Paul PRESTON, *L'holocaust espanyol. Odi i extermini durant la guerra civil i després*. Editorial Base, 2011.

Stanley G. PAYNE, *El régimen de Franco*. Alianza Editorial, 1987.

Stanley G. PAYNE i Jesús PALACIOS, *Franco*. Ed. Espasa, Barcelona, 2014.

Arthur KOESTLER. *Diálogo con la muerte. Un testamento español*. Amaranto, 2004. Primera edició en llengua anglesa: 1937.